

A stylized black and white graphic of a globe, showing the continents of Europe and Africa. The globe is partially cut off on the left side.

STUDIA
1EO
HISTORICA

NR 06|2018 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

Contents

A note from the editors 5

International Conference of Historical Geographers

Diogo de Carvalho Cabral

Landscape and Letterscape in Early Colonial Brazil 7

Karen M. Morin

Prisoners and Animals: An Historical Carceral Geography 28

Humphrey Southall

Spaces, Places, Features and Units: Web-Enabling Historical Geography 39

Articles and theses

Agnieszka Latocha, Dominik Nowakowski

Sources and Methods Used in the Reconstruction of Settlement Networks:
An Archaeological and Geographical Perspective on the Example of Silesia 55

Marek Sobczyński

Polish Geographical Survey of Borders until 1945 70

Roman Czaja

Historical Atlas of Polish Towns. Between Source Edition
and the Cartographic Presentation of Research on the History of Towns 80

Piotr Guzowski

Economic Geography of Poland in the Period of Growth (14–16th Century)
in the Polish Historical Study 90

Dzmitry Vitsko

Historical Cartography in Belarus (Studies on the Administrative Division,
Borders and Population of the Grand Duchy of Lithuania) 110

Henryk Rutkowski

A Few Comments on the Historical Borders in Poland 124

Bogumił Szady

Historical Cartography of Confessions and Religions in the Polish-Lithuanian
Commonwealth: Between Historical Geography and Spatial History 136

Tomasz Figlus
The Past and Present of Historical Morphology of Rural and Urban Forms in Poland149

Maryana Dolynska
Some Principles of Interdisciplinary Investigation
for Recreating the Historical Topography of Urban Spaces169

Atlas Fontium

Atlas Fontium
(Marek Słoń) 185

Tomasz Panecki, Tomasz Związek, Grzegorz Myrda
The Spatial Database Development for Research on Settlements
and Afforestation in Nowy Tomyśl Plain in Early Modern Times186

Marek Słoń, Urszula Zachara-Związek (eds.)
The Court Records of Wschowa (1495–1526). Digital Edition206

Reviews and discussions

Deutscher Historischer Städteatlas, Nr. 5: Dortmund,
Hrsg. Peter Johaneke, Jürgen Lafrenz, Thomas Tippach, Münster 2018
(Michał Słomski)221

* * *

Guidelines for Authors229

The Past and Present of Historical Morphology of Rural and Urban Forms in Poland

Tomasz Figlus

1. Introduction

One of the fundamental branches of scientific scholarship within Polish historical geography is cultural landscape reconstruction covering, in a retrospective manner, a relatively wide spectrum of topics on the man-made natural landscape transformation¹. While the settlement landscape is sometimes tackled separately², the settlement morphology is undeniably an integral part of the geographical and historical research. It is, according to an established terminological tradition in Polish scientific literature, in broader sense, a study of the external and internal structure of a village or a town and of the origins of their parts. Thus, it is a science on the genesis, spatial structure, and physiognomy of the settlement. In a narrow sense, however, morphology covers the spatial arrangement analysis, i.e. the spatial organisation of urban and rural forms and justification for the structure of historical elements and forms currently adapted in their plans. From the perspective of historical geography, the morphogenetic research focuses mostly on recreating the existing or even nearly entirely effaced old spatial arrangement of a town or a village to its original form³. According to the historical scope of the research, we can distinguish historical mor-

phology (aimed at recreating the spatial development processes – from a dynamic perspective), current morphology (aimed at researching the ongoing processes of urban and rural development) and prognostic one (predicting the spatial development in the future). The historical morphology being the subject of this article encompasses the research on the urban forms (urban morphology) and on the development of rural forms (rural morphology).

Due to constant development in the field of spatial morphology of settlement visible both within the comprehensive studies as the regional ones, there is a vital need to present the state of the art. That is because in the last decades, the studies on the spatial arrangement of the villages and towns have grown in complexity irrespective of the scientific community they represent: historians, geographers, ethnographers, archaeologists and urban planners. Thus, a need for comparison and distinguishing the major research avenues to be pursued has arisen. The main purpose of the article is, therefore, a presentation of the state of the art within the field of spatial arrangement of villages and towns in Poland. The analysis of the major subject of the research in chronological-thematic approach will give rise for distinguishing the basic research premises for the foreseeable future. The article draws on previous reviews of the geographical and historical studies on both

¹ S. Arnold, *Geografia historyczna Polski*, Warszawa 1951, p. 25–26; J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006, p. 236–251; J. Tyszkiewicz, *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014, p. 71–91.

² G. Labuda, *Uwagi o przedmiocie i metodzie geografii historycznej*, "Przebieg Geograficzny", 25 (1), 1953, p. 5–56; J. Bohdanowicz, M. Dziecielski, *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji*, Gdańsk 1996, p. 13–19.

³ M. Koter, *Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast*, in: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, red. M. Koter, J. Tkocz, Toruń–Łódź 1994;

R. Szmytkie, *Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych*, Wrocław 2014 (Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego, 35).

villages⁴ and towns⁵. Recently, the issues of morphogenesis in a more general form appeared also in the works of Mariusz Kulesza⁶ and Bogumił Szady, which will require some more detailed overview due to their complex nature.

2. The historical morphology of settlement in Poland until 1945

The research on the spatial organisation of the villages has come through a number of stages. The tradition of studying the village settlements dates back to the second half of the 19th century, though the methodology has only solidified in the interwar period. At first, countryside was a subject of studies for ethnographers and historians while the geographers' focus on the rural settlement was initiated by the first detailed regional and landscape analyses, which also involved cartographic works at an unprecedented scale⁷.

August Meitzen can be quoted as a progenitor of the geographical-historical research on the countryside, who later inspired others investigate the topic of morphogenesis and spatial structure of the village⁸. It was he who coined the first tax-

onomy of the village types, which later found wide acceptance among the Polish researchers. Using his own genetic-geometric method, he proposed a taxonomy based on the shape of the settlement and the spatial arrangements of the surrounding fields. There is no doubt whether his works lay at the foundation of the current genetic classification of the rural forms; according to Meitzen's patterns some further regional analyses, elaborated in the first half of the 20th century, covering the area of the current-day Poland were conducted by, among others, Wolfgang Ebert – for the eastern parts of Germany of that time – or Herbert Schlenger – for the rural settlements in Silesia⁹. Despite the discrepancies in taxonomy, the works employ a division, still widely used, of villages into the ones based on a regular plan, according to a fixed schema, and villages emerging in an evolutionary way, without a plan. The aforementioned researchers are also responsible for first implementing a detailed reconstruction on the basis of cartographical sources in the research on villages.

The early days of the research on settlement morphology in Poland focusing on the spatial arrangement are strongly connected with works of Oswald Balzer, Franciszek Bujak, Karol Potkański and Kazimierz Dobrowolski on the genesis of Polish countryside¹⁰. In the works, the development of the settlement and field division stemming from political, legal and economic factors is emphasized.

The interwar period saw a rise in their research on rural settlement as the his-

⁴ T. Lalik, *Przegląd badań nad historią rozplanowania osad wiejskich w Polsce*, Warszawa 1953 (Seria Prac Własnych, 11); H. Szulc, *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 55 (3), 1983, p. 647–661; eadem, *Osadnictwo wiejskie Polski w pracach geograficzno-historycznych w latach 1918–1993*, in: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*, t. 2: *Kierunki badań naukowych*, red. S. Liszewski, Łódź 1994, p. 77–92; eadem, *Geografia historyczna osadnictwa wiejskiego w Polsce – kierunki i metody badań oraz perspektywy na przyszłość*, "Przegląd Geograficzny", 75 (3), 2003, p. 335–349.

⁵ M. Koter, M. Kulesza, *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa miejskiego w Polsce w latach 1918–1993*, in: *Geografia osadnictwa*, p. 131–160; eadem, *The Study of Urban Form in Poland*, "Urban Morphology", 14 (2), 2010, p. 111–120.

⁶ M. Kulesza, *Uwagi na temat geografii historycznej w Polsce po II wojnie światowej*, in: *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, red. M. Kulesza, Legnica–Łódź 2009, p. 7–26; B. Szady, *Geografia historyczna w Polsce – rozwój i perspektywy*, "Studia Geohistorica", 1, 2013, p. 19–38.

⁷ T. Figlus, *Wybrane aspekty zastosowania wielkoskalowych źródeł kartograficznych w badaniach morfogenetycznych wsi*, in: *Dawne mapy jako źródła historyczne*, Warszawa 2012 (Biblioteka Polskiego Przeglądu Geograficznego, 3), p. 91–103.

⁸ A. Meitzen, *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*, Berlin 1895.

⁹ W. Ebert, *Ländliche Siedelformen im deutschen Osten*, Berlin 1936; H. Schlenger, *Formen ländlicher Siedlungen in Schlesien: Beiträge zur Morphologie der schlesischen Kulturlandschaft*, Breslau 1930.

¹⁰ O. Balzer, *Chronologia najstarszych kształtów wsi słowińskiej i polskiej*, "Kwartalnik Historyczny", 2, 1910, p. 359–406; F. Bujak, *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Kraków 1905 (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU, 47), p. 172–438; K. Potkański, *Pisma pośmiertne*, t. 1: *Studia osadnicze*, Kraków 1922, p. 91–388; K. Dobrowolski, *Najstarsze kształty wsi w Polsce*, "Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU", 33 (3), 1929, p. 6–8.

torians' works predominantly addressed the legal, political and socio-economic issues. However, there was also geographical research of the natural landscape which focused on the morphological types of the villages and their genesis stemming from the environment, as well as the degree of concentration and dispersion of the villages. The work by Maria Dobrowolska on the settlement in the catchment of Wisłoka and Biała rivers can serve as an excellent example of a geographical monograph on the settlement in the region. Similarly, along with the work by Stanisław Leszczycki on the settlement in Island Beskids (Pol. *Beskid Wyspowy*), which presents the impact of the environment on the development on the settlement types and their spread¹¹, there are also works on the changes of the settlement networks and spatial arrangement of the villages in the context of environmental factors, e.g. by Ignacy Albert on the San river catchment, Tadeusz Senik on the villages in Roztocze, and Józef Wąsowicz on villages in Volhynia area¹². Another important study on the morphogenesis in the historical and settlement context is the work by Franciszek Piaścik, which served as a model for later, post-war works. The author, using a wide range of cartographic sources, conducted a complex comparative study of the spatial arrangement of the villages in Kurpiowska Forest (Pol. *Puszcza Kurpiowska*)¹³. The issue of concentration/scattering of the farms, involving the factor of primary/secondary genetic arrangement placed high in the scope of interest of interwar

researchers. This holds true for the works of Stanisław Pawłowski, Józef Czekalski and August Zierhoffer, who actively participated in the research by Albert Demageon and International Geographical Union Committee¹⁴.

The first synthetic study of the genesis and arrangement of the villages in the entire Poland had already been elaborated in the interwar period. The author, Bogdan Zaborski, basing on the aforementioned Meitzen's works and using an analogous methodology, conducted an analysis on the diversification of the village morphology connecting the established genetic types with particular historical time¹⁵. The old types of villages, according to his study, are oval and small round villages (so called green villages), road and multi-road villages, while among the new ones, there are: regular villages: double row forest villages (Ger. *Waldbufendorf*), row and lineal villages (Ger. *Zeilendorf*, *Reihendorf*), as well as scattered villages. The work was crucial for morphogenetic research in Poland and the taxonomy presented therein is, though modified, entrenched and still widely used in the literature.

A forefather of the morphogenetic research of the towns, however, is Friedrich Ratzel¹⁶, who first attempted to define the town from the interdisciplinary perspective including its spatial structure and physiognomy. Such a deterministic approach was a breakthrough, which consequently inspired other researchers to undertake the studies on morphology. The Polish school of morphology in its early days was, indubitably, under great influence of German researchers, Otto

¹¹ M. Dobrowolska, *Studia nad osadnictwem w dorzeczu Wisłoki i Białej*, "Wiadomości Geograficzne", 6–7, 1931, p. 103–108; eadem, *Procesy osadnicze w dorzeczu Wisłoki i Białej Dunajcowej w tysiącleciu*, Kraków 1985; S. Leszczycki, *Badania geograficzne nad osadnictwem w Beskidzie Wyspowym*, Kraków 1932 (Prace Instytutu Geograficznego UJ, 14).

¹² J. Albert, *Z geografii osiedli wiejskich w dorzeczu Sanu*, Lwów 1934 (Prace Geograficzne, 16), p. 1–34; T. Senik, *Z fizjografii osadnictwa wiejskiego na Roztoczu*, Lwów 1934 (Prace Geograficzne, 16), p. 35–48; J. Wąsowicz, *Z geografii osiedli wiejskich na Wołyniu*, "Czasopismo Geograficzne", 12 (3–4), 1934, p. 284–298.

¹³ F. Piaścik, *Osadnictwo w puszczy kurpiowskiej*, Warszawa 1939 (Rustica, 1).

¹⁴ S. Pawłowski, J. Czekalski, *L'habitat rural en Pologne. Essai de la synthèse*, in: *Congrès International de Géographie, Varsovie 1934, Comptes Rendus*, t. 3, Warszawa 1937, p. 497–507; A. Zierhoffer, *Sur une formule servante à exprimer la dispersion et la concentration absolue de l'habitat rural*, in: *Congrès International*, p. 410–415.

¹⁵ B. Zaborski, *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*, Kraków 1926 (Prace Komisji Etnograficznej PAU, 1).

¹⁶ F. Ratzel, *Anthropogeographie*, Stuttgart 1882.

Schlüter and his followers in particular¹⁷. The first researches on the spatial structure of the settlements were deeply rooted in the socio-economic studies, though they also employed the cartographic sources. Secondly, the development in the study on the towns in the interwar period was also heavily influenced by the French landscape school created by Paul Vidal de la Blache¹⁸, which mostly covered the issues of natural landscape transformations and factors influencing them. The key goal of the analyses was establishing the mechanism behind the transformations of the landscape's elements, their genesis and assessment of their trends and directions. According to Wiktor Ormicki's hypothesis, the geographers in their investigation of the urban landscape should aim at determining the rules governing its emergence, location, development, variability, and physiognomy¹⁹. Thus, the two major scientific avenues in the town morphology in the interwar period were established.

The first one focused on the functional and physiognomic studies which attempted to analyse the variety of types of urban landscape and describe them in detail including their genesis. Some of the researchers concentrated on the statistical analysis of the geographical space, which is illustrated by Stanisław Gorzuchowski's and Stanisław Leszczycki's works on physiognomic types of Polish towns with relation to their origins and functions²⁰. It is worth to underline, that at that time, physiognomy had a broader sense than now and was mostly synonymous with

the settlement morphology. This scientific trend, strongly drawing on historical geography, involved an array of works on the spatial structure of many towns including their origins and physiognomic and functional features written in the 20s and 30s. Having said that, there were also works by Maria Mrazkówna (Dobrowolska) focused on Krakow, Włodzimierz Kubijowicz on Nowy Sącz, Oskar Kossmann on the industrial development of Łódź, Wanda Rewieńska on Bereza Kartuska, and Oskar Sosnowski on the chosen morphological features of Warsaw²¹. Zdzisław Simche's monograph on Tarnów morphology in socio-economic context of the region also deserves our attention²². The aftermath of the author's comparative studies was also an extensive publication on the physiognomic types of Polish towns²³.

The second trend includes the works on the influence of geographical location, natural environment, on the towns' spatial development, and their resulting spatial layout. Among them we can list works on the eastern Greater Poland by Maria Kielczewska, on the towns located by the Bug River by Adam Malicki, and an analysis of the impact of topographic location on the towns' morphology in north-east Poland by Rewieńska²⁴.

¹⁷ O. Schlüter, *Bemerkungen zur Siedlungsgeographie*, "Geographische Zeitschrift", 5, 1899, p. 65–84; idem, *Über den Grundriss der Städte*, "Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde", 34, 1899, p. 446–462.

¹⁸ P. Vidal de la Blache, *Principes de géographie humaine*, Paris 1922.

¹⁹ W. Ormicki, *Miasto jako przedmiot badań geografii*, "Wiadomości Geograficzne", 10 (1–2), 1932, p. 31–33.

²⁰ S. Gorzuchowski, *Geneza i funkcje osiedli typu miejskiego*, "Samorząd Terytorialny", 3–4, 1936, p. 34–67; idem, *Osiedla miejskie w Polsce i ich materiał budowlany w zależności od czynników przyrody*, Warszawa 1936; S. Leszczycki, *Analiza fizjonomii miasta*, "Wiadomości Geograficzne", 10 (3–5), 1932, p. 60–63; idem, *Typy fizjonomiczne miast polskich*, "Samorząd Terytorialny", 8 (1–2), 1936, p. 65–76.

²¹ M. Mrazkówna, *Antropogeografia Krakowa*, "Czasopismo Geograficzne", 2, 1924, p. 43–67; W. Kubijowicz, *Z antropogeografii Nowego Sącza*, Kraków 1927 (Prace Instytutu Geograficznego UJ, 8); W. Rewieńska, *Bereza Kartuska. Wybrane rozdziały z antropogeografii miasteczka*, Wilno 1934 (Prace Zakładu Geologii i Geografii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 11); O. Kossmann, *Rys geograficzny planu miasta Łodzi*, "Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane", 5–7, 1930, p. 176–188; idem, *Zabudowa miasta Łodzi pod względem krajobrazowym*, "Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane", 5–6, 1931, p. 185–214; O. Sosnowski, *Powstanie, układ i cechy charakterystyczne sieci ulicznej na obszarze wielkiej Warszawy*, "Studia z Dziejów Sztuki w Polsce", 2 (1), 1930, p. 4–32.

²² Z. Simche, *Tarnów i jego okolice*, Tarnów 1930.

²³ Idem, *O typach planów krajobrazowych miast*, "Przegląd Geograficzny", 8 (1–2), 1928, p. 67–76.

²⁴ M. Kielczewska, *O położeniu geograficznym miast (Kalisza, Koła, Konina, Turka)*, "Czasopismo Geograficzne", 17 (2), 1939, p. 81–96; A. Malicki, *Położenie geograficzne miast na Nadbużu*, "Czasopismo Geograficzne", 15 (1), 1937, p. 18–42; W. Rewieńska, *Położenie topograficzne osiedli miejskich w północno-wschodniej Polsce*, "Wiadomości Geograficzne",

3. The studies on historical morphology of the villages in Poland after the WWII

The studies on the spatial arrangement of the villages in Poland found their continuation after the wars; a significant progress resulting in broadening the scope of the regional studies and appearance of synthetic approaches including new methodology was observed. Many authors who investigated the settlements in their geographical and landscape context, in the post-war period, underlined the influence of a chosen environmental factor. In this context, the work by Bolesław Świdorski and Jan Dylík²⁵ on the diversification of the topographic location and its impact on the settlement network and village plans seems particularly important. After the WWII, the research initiated before the war on the concentration and scattering of the farms in connection to the villages' origins was continued. Many new methodological solutions to that matter elaborated, among others by Stefan Golachowski, Benjamin Kostrubiec and Antoni Zagózdźon as well as Michał Chilczuk²⁶ were proposed.

After 1945, the revision of values in terms of methodology led to a significant rise in the interest in the morphogenetic studies using the new research methods and sources. Polish researchers drew extensively on the experience of the major research centres, especially German, British and Scandinavian schools of rural and urban morphology²⁷. Many of the new

solutions had been implemented in the village morphogenetic studies by Swedish researcher David Hannerberg²⁸ who reconstructed the agrarian landscape using his own metrological method. Such accomplishments undoubtedly revolutionised the past approaches to the study of the origins and planning of the villages and lay at the foundations of modern settlement research paradigm. The methods, first used by Hannerberg, were relatively quickly adapted by the Polish researchers of the rural settlement, especially those interested in the model villages, e.g. Golachowski, who conducted a morphometric analysis of both the farms and field structure of the Silesian villages finally arriving at typical village plans. The metrological methods were also adopted in the study of the rural layouts in the works of Tadeusz Kozaczewski on the so called green villages or Anna Dunin-Wąsowicz on land surveying in Poland²⁹.

Meanwhile, Sweden and Germany saw the first application of the retrogressive methods based on the archive sources including the manuscripts of cartographic materials in order to establish the origins and changes in the village spatial arrangement³⁰. The innovative use of photo interpretation in the settlements' research can be observed in the work by Maurice Beresford and John Kenneth Joseph³¹. It was also used in Polish works, despite a limited access to aerial photos. An excellent example of such work is the study by

15 (3–4), 1937, p. 12–36; eadem, *Miasta i miasteczka w północno-wschodniej Polsce. Położenie topograficzne – rozplanowanie – fizjonomia (Studium antropogeograficzne)*, Wilno 1938.

²⁵ B. Świdorski, *Wpływ form terenu na położenie osiedli wiejskich w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 21 (3–4), 1947, p. 275–287; J. Dylík, *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, "Acta Geographica Lodziensia", 2, 1948; idem, *Województwo ze stolicą bez antenatów. Geografia historyczna województwa łódzkiego*, Łódź 1971.

²⁶ S. Golachowski, B. Kostrubiec, A. Zagózdźon, *Metody badań geograficzno-osadniczych*, Warszawa 1974; M. Chilczuk, *Osadnictwo wiejskie: metody badań koncentracji zabudowy i kształtów wsi*, Warszawa 1975.

²⁷ M. Kielczewska-Zaleska, *Nowe kierunki studiów geograficzno-historycznych nad osadnictwem wiejskim*, "Przegląd Geograficzny", 35 (1), 1963, p. 3–19; H. Szulc, *Badania geograficzno-historyczne nad osadnictwem*

wiejskim w Skandynawii, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 17 (3), 1969, p. 473–492.

²⁸ D. Hannerberg, *Solskifte and Older Methods of Partitioning Arable Land in Central Sweden during the Middle Ages*, in: *Géographie et histoire agraires, Actes du colloque international organisé par la Faculté de Lettres de l'Université de Nancy*, ed. X. De Planhol, [Nancy] 1959, p. 245–259.

²⁹ S. Golachowski, *Dawne wzory i nowe modele wsi*, "Czasopismo Geograficzne", 35 (3–4), 1964, p. 371–386; T. Kozaczewski, *Wielkość, program i układ przestrzenny wsi z nawsiem w XIII wieku na Śląsku*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 20 (2), 1965, p. 129–155; A. Dunin-Wąsowicz, *Pomiary gruntu w Koronie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994.

³⁰ S. Helmsfrid, *The Storskifte, Enskifte and Lagaskifte in Sweden, General Features*, "Geografiska Annaler", 43 (1–2), p. 114–129.

³¹ M. Beresford, J.K. Joseph, *Medieval England. An Aerial Survey*, Cambridge 1958.

Chilczuk³² who conducted a morphometric classification of the villages on the basis of the aerial photographs of the settlements all over Poland.

The post-war research on the village plans in Poland teemed with regional monographic studies which served as a basis for further works, and sometimes, verification of the older, synthetic works. The monograph by Maria Kielczewska-Zaleska on the villages in Pomerania can be hailed as pioneering³³. It was the first time the manuscript village plans had been used to such extent as primary source material in order to conduct an analysis of the document sources, establish the villages' origins, the legal and economic background of their development, and reconstruct their primary forms and the entire process of their transformation. The work is crowned with a proposal of spatial typology of villages according to morphogenetic criteria. The further works by Kielczewska-Zaleska resulted in another regional study, this time on Mazovia region³⁴. The works by Halina Szulc are of similar character. Her first regional study covers the topic of rural system of villages near Wrocław. On the basis of large-scale cartographic sources and archive statistical material, she reconstructed the settlement forms including both farms and field structure paying special attention to the socio-agrarian zones. In the studies of the origins and evolution of the villages, some new determinants were also taken into consideration, especially the socio-agricultural population structure, which further inspired a similar approach by Szulc in the context of village morphogenesis in Opole Silesia. The spatial

structure used in the study of the village settlement in Pomerania was somewhat different. In her work, Szulc conducted a cross-section of types of villages' characteristic for particular morphogenetic period, according to an assumed periodization³⁵. The studies of spatial structures and planning changes were also conducted in some others regions of Poland, among which were the lands of Łowicz castellan, the author of which, Jan Warężak, discusses the morphogenetic development of chosen villages referring to the social and ownership relationships' analysis and environmental factors. Similar pattern can be observed in the following works: Józef Burszta's on villages in Greater Poland, Maria Dobrowolska's on the morphogenetic evolution of Lesser Poland, Bogumiła Szurowa's on the village settlement in Kielce region, and a study by Tomasz Figlus on the central area of Poland³⁶. They comprise a set of individual perspectives on the origins and diversification of rural settlement types constituting the foundations for further morphogenetic and comparative studies.

Not all the morphogenetic studies involve the rural settlement structure as a whole. Some concentrated solely on a chosen historical period or focused on one component of the villages' landscape, e.g. field structure; a great example of such study is the work by Jan Tkocz on the field structure in Opole Silesia. Some, though fairly rare, works addressed the issue one particular morphogenetic type of village, e.g. study by Stanisława Zajchowska, Halina Szulc, Stefan Wojtkowiak on

³² M. Chilczuk, *Osadnictwo wiejskie Polski. Formy i układy przestrzenne*, Warszawa 1970.

³³ M. Kielczewska-Zaleska, *O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego*, Warszawa 1956 (Prace Geograficzne, 5).

³⁴ Eadem, *Siedlungsperioden und Siedlungsformen in Zentral Polen dargestellt am Beispiel von Mazovien*, in: *Gefügemuster der Erdoberfläche. Die genetische Analyse von Reliefkomplexen und Siedlungsräumen*, Hrsg. J. Hagedorn, J. Hovermann, H.J. Nitz, Göttingen 1979, p. 227–260;

³⁵ H. Szulc, *Osiedla podwrocławskie na początku XIX w.*, Wrocław 1963 (Monografie Śląskie Ossolineum, 5); eadem, *Typy wsi Śląska Opolskiego na początku XIX w. i ich geneza*, Warszawa 1968 (Prace Geograficzne, 66); eadem, *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław 1988 (Prace Geograficzne, 149).

³⁶ J. Warężak, *Osadnictwo Kasztelanii Łowickiej 1136–1847*, Łódź 1952; J. Burszta, *Osadnictwo i kształty wsi*, in: *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 1, red. J. Burszta, Poznań 1960, p. 31–105; M. Dobrowolska, *The Morphogenesis of the Agrarian Landscape of Southern Poland*, "Geografiska Annaler", 43 (1–2), 1961, p. 26–45; B. Szurowa, *Zmiany układu przestrzennego wsi kieleckiej od XIII do połowy XX wieku*, Kielce 1998.

so called green villages (square villages), Wiktor Schramm's on double row forest villages, Renata Gubańska's on folwark (Polish noble estate) villages, or studies by Jerzy Szałygin on the marsh row villages (so called Dutch settlement)³⁷. The works on development of settlement and spatial village relics later incorporated into the town on different stages of their development are also interesting, which is exemplified with works by Halina Szulc, Marek Koter, Barbara Miszewska, and Robert Szmytkie³⁸.

A substantial part of geohistorical works concerning villages concentrates also on the issue of changes the settlements undergo. There are no studies comprehensively covering the issue and explaining the regional diversity of the overall morphogenetic changes, except, maybe, the disquisition by Szulc and Kiełczewska-Zaleska³⁹. Among a few studies in this field at a regional scale, we can quote one by Eugenia Kwiatkowska on Dobrzyń Land. The author uses a collected set of archival plans and presents on selected examples the scope of changes the location underwent due to the agrarian reforms in the area in question. Meanwhile, the findings

presented in the work by Danuta Kowalik-Bodzak, on changes of spatial arrangement of villages in Puławy district from the perspective of comparative studies are equally interesting. A similar methodology was assumed by Amalia Prochownik, who studied the transformations of the settlement structure in Proszowice district and the same scientific avenue was taken in an interesting work by Szurowa on the changes in settlement forms in Kielce region⁴⁰. The changes in the 20th century due to rise of urbanization and tourism were also a subject of many studies. They are, however, deemed a subject of current morphology branch. A problem oriented works within morphogenetic studies have recently seen a number of publications on the creation and establishing the villages' borders in the pre-partition period and the impact of political factors on the diversification of rural settlement⁴¹.

A great number of regional and theoretical and methodological studies encouraged, at different stages of development of the field of historical geography, to elaborate some synthetic approach. The first, after Zaborski's work, synthesis of the topics concerning morphogenetic features of the villages was the study by the ethnographer – Burszta⁴² – where he

³⁷ J. Tkocz, *Rozłogi województwa opolskiego. Studium genezy i oceny*, Wrocław–Opole 1971; S. Zajchowska, *Owalnica – typ starej wsi między Łabą i wschodnią granicą Pomorza Mazowieckiego*, "Przegląd Zachodni", 9–10, 1950, p. 298–307; H. Szulc, *Wsie płacowe na Pomorzu Zachodnim w świetle planów z przełomu XVIII i XIX w.*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 26 (3), 1978, p. 343–355; S. Wojtkowiak, *W sprawie występowania owalnic w ziemi łęczyckiej w średniowieczu*, "Rocznik Łódzki", 11 (14), 1966, p. 221–237; W. Schramm, *Formy osadnictwa wiejskiego w środkowych Karpatach na tle rozwoju historycznego i warunków fizjograficzno-gospodarczych*, Warszawa 1961 (Rocznik Naukowy Rolnictwa, 94D); R. Gubańska, *Folwarki nizinne Dolnego Śląska od połowy XVIII do XX wieku*, Wrocław 2005; J. Szałygin, *Katalog zabytków osadnictwa holenderskiego na Mazowszu*, Warszawa 2004.

³⁸ H. Szulc, *Village Relic Features within the Special Layouts of Some Polish Towns*, "Geographia Polonica", 24, 1972, p. 241–254; M. Koter, *Rola wiejskich elementów morfologicznych w procesie kształtowania układu przestrzennego Łodzi*, in: *Zagadnienia geografii*, p. 63–88; B. Miszewska, R. Szmytkie, *Rozwój przestrzenny i przemiany morfologiczne osiedli Wrocławia wyrosłych wokół dawnych wsi kmiecych*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 6, 2017, p. 51–70.

³⁹ M. Kiełczewska-Zaleska, *O typach sieci osiedli wiejskich w Polsce i planie ich przebudowy*, "Przegląd Geograficzny", 37 (3), 1965, p. 458–478; H. Szulc, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 54 (4), 1982, p. 453–473.

⁴⁰ E. Kwiatkowska, *Osadnictwo wiejskie ziemi dobrzyńskiej w świetle planów z XVIII i XIX w. i jego przemiany pod wpływem uwłaszczenia i parcelacji*, Toruń 1963 (Studia Societatis Scientiarum Torunensis, 4 (3)); D. Kowalik-Bodzak, *Wpływ podziału spadkowego, komasacji i parcelacji na zmianę układów przestrzennych wsi w powiecie puławskim od połowy XIX w.*, "Dokumentacja Geograficzna", 4, 1964, p. 97–152; A. Prochownik, *Przemiany struktury osadniczo-agrarnej wsi powiatu proszowickiego od połowy XIX wieku do 1960 r. (na wybranych przykładach)*, "Dokumentacja Geograficzna", 6, 1965, p. 1–159; B. Szurowa, *Przemiany osadnictwa wiejskiego na Kielecczyźnie w dobie przeduwłaszczeniowej. Zmiany układu przestrzennego wsi*, Kielce 1995.

⁴¹ M. Koter, M. Kulesza, *Forms of Rural Settlements in Poland and Their Transformation in the Course of History*, "DELA", 25, 2006, p. 43–59; T. Figlus, *Uwagi na temat procesu kształtowania granic wsi w Polsce do końca XVIII wieku w kontekście morfogenetycznym*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 4, 2015, p. 253–276; idem, *Trwałość dawnych granic politycznych w sferze morfogenetycznej osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 87 (2), p. 117–151.

⁴² J. Burszta, *Od osady słowińskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowaniu wsi*, Wrocław 1958.

comprehensively discussed the changes of the villages' spatial types in Poland, separately for each historical period. He also provided a broader, geohistorical context, especially the socio-economic and political factors. Another synthesis of village morphogenetic topics in Poland, elaborated according to similar criteria, was written by Szulc⁴³. The author broadly presents the morphogenetic types of villages, characteristic for each historical period. Thanks to the use of retrogressive methods, she depicted the morphological variety of the villages in the early feudal period (13th century), through the Middle Ages, until the beginnings of the early modern era (late feudalism and early capitalism). The study is summarised by the map of particular morphogenetic types of villages in Poland in the first half of the 19th century. The work is complemented with an atlas⁴⁴, later published separately, containing the selected historical village plans. Its purpose was to illustrate the model rural spatial forms according to their genesis, built-up area, plots and fields' arrangement, ownership structure, and topography. An interesting attempt to summarise the achievements of geohistorical research on villages in Poland was also the work by Tkocz⁴⁵, who from a model-oriented perspective presented a morphogenetic typology of farms and fields structure in Poland. It was sometimes the case that such synthetic works can be found within the field of rural architecture, e.g. study by Mieczysław Chowaniec⁴⁶ on the factors influencing the settlement and their impact on the spatial arrangements of villages in Poland in the course of time.

4. The studies on the historical morphology of towns in Poland after the WWII

After the WWII, due to drastic changes of borders and new economic and political landscape of Poland, there was a significant rise in the settlement studies. Thus, we can observe a growth of interest in the issues of urban morphology, which was one of the most dynamically developing subdisciplines of historical geography. It was, without doubt, an effect of the emergence of new scientific avenues and development of new methods stemming from the achievement of both geography and history, but also architecture and urban studies. It is worth mentioning that 300 towns in Silesia, Pomerania, and Warmia and Mazuria, little known in terms of their spatial structure and history, were incorporated into Polish territory. Moreover, extensive damages caused by military operations required urgent preparation of historical-urban documentation which would serve as a foundation for a comprehensive reconstruction works. The first studies of interest of this overview, written after the war, were descendants of a previous landscape trend. They concentrated on researching the location of the towns and their spatial arrangement with reference to their environments, although the evolution through many centuries of the towns' existence and transformations of the spatial arrangement as an effect of legal, political, socio-cultural and economic factors were also stressed. Such an approach can be observed in the works by Maria Kielczewska-Zaleska on the location of Toruń and Poznań, or Antoni Wrzosek, who investigated the spatial development of the towns located by the rivers in Poland⁴⁷.

⁴³ H. Szulc, *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, Wrocław 1995 (Prace Geograficzne, 163).

⁴⁴ Eadem, *Atlas historyczny wsi w Polsce*, Warszawa 2002.

⁴⁵ J. Tkocz, *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Katowice 1998 (Prace Naukowe UŚ, 1734).

⁴⁶ M. Chowaniec, *Kierunki rozwoju form przestrzennych osadnictwa wiejskiego w Polsce*, Kraków 1963 (Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej. Architektura, 10).

⁴⁷ M. Kielczewska-Zaleska, *O położeniu Torunia*, "Czasopismo Geograficzne", 18, 1947, p. 247–261; eadem, *O położeniu topograficznym Poznania*, "Geografia w Szkole", 6, 1953, p. 13–24; A. Wrzosek, *Rozważania nad położeniem i rozwojem przestrzennym miast nadrzecznych*, "Przegląd Geograficzny", 48 (4), 1976, p. 649–655.

In time, the research on the external features of the town, i.e. location, physiognomy of the built-up areas lost their prime position and gradually made way for the morphogenetic approach, which focused on the analysis of their internal structure, i.e. layout. Thus, there were more frequent studies on the urban morphology, which comprised their origins, reconstruction of the original spatial structure, and the transformation processes they underwent in the course of their development. It was understood, that the urban landscape is an amalgam of forms created in different times in history, and their emergence was a result of a number of factors. It was necessary to address the historical sources, including the archival cartographic material which, when confronted with the current relics of the former spatial structure, allowed to distinguish an evolutionary tract the body of the town had undergone. Therefore, the use of genetic methods, including the retrogressive and interdisciplinary approach were key.

A great input into the development of towns' morphogenetic structures' research in Poland was made by Kazimierz Dziewoński. In his work from 1947 – *Przeobrażenia osadnictwa miejskiego w Polsce* – he introduced a term developmental cycle of a town⁴⁸. He identified the morphological stages of the towns depending on their origins on the basis of a comparative study and proposed an approach accounting for the process of formation of the settlement forms in long term changes' perspective. In his approach, he referred to the postulates of the Annales French school, the concept of long duration (Fr. *longue durée*) by Fernand Braudel⁴⁹ in particular. Dziewoński placed the development of towns in the broader context of universal processes of evolution

of European towns. It is particularly important, because while the medieval towns can be subsumed in one model of spatial development, the early modern towns since the Age of Exploration developed differently in western and eastern Europe, both in terms of industrialization and local socio-political specifics, which influenced their spatial layout. The work by the same author on the morphological typology of towns in Poland⁵⁰ creates theoretical foundations for connecting their genetic and functional aspects. The classification postulated by Dziewoński was based on the size difference and degree of complexity of the town plan which enabled to distinguish simple, complex and multiple-complex forms. Then, the comprising elements of different origins and environmental functions are to be subject to analysis. The next stage was a study of the spatial dynamics of the layout, a desired effect of which was to establish the succession of forms and their changes in time. An example study with a broad spatial scope, though focusing only on one historical period, is Dziewoński's work on early medieval towns in Poland⁵¹. It allowed to systematize and consolidate the state of the art in the genesis and spatial arrangement of the settlements at that time in context of the economic and political development and the private and social life organization. Different categories of the pre-town settlements (established before the locations based on German law) and their concentrations in the form of multiple-part settlement structures were differentiated. A similar approach to Kazimierz Dziewoński's was assumed by Henryk Münch and Stanisław Bobiński with regards to western Poland delineating in the maps the relics of early

⁴⁸ K. Dziewoński, *Przeobrażenia osadnictwa miejskiego w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 18 (1–4), 1947, p. 202–232.

⁴⁹ F. Braudel, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1949.

⁵⁰ K. Dziewoński, *Zagadnienie typologii morfologicznej miast w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 33, 1962, p. 441–456.

⁵¹ Idem, *Zagadnienie rozwoju miast wczesnośredniowiecznych w Polsce*, "Kwartalnik Historii Architektury i Urbanistyki", 2 (3–4), 1957, p. 271–277.

medieval settlement⁵². Inspired by these works, some of the researchers embarked on studies aimed at reconstruction of medieval urban systems in Poland, e.g. Zajchowska's work on Szczecin⁵³.

Ever since the 60s the morphology of Polish towns was under a strong influence of the new lines of enquiry initiated and pursued in Great Britain by Michael Conzen, who coined the idea of the development of the plot pattern cycle allowing to systematically trace the course of the towns' spatial arrangement evolution. The method was quickly recognized among its many supporters, and was also widely adapted by Polish researchers. The Conzenian school of morphogenesis⁵⁴ had the greatest impact on two research centres giving rise to the Łódź and Wrocław school of urban morphology. There is no doubt that the central figure for Wrocław centre was Golachowski, who initiated and propagated the large-scale research on the spatial structure of the town from the perspective of historical geography. He created a series of monographies on different aspects of Silesian towns' development taking into account their location, internal structure and changes⁵⁵. The works were of innovative character as they based on the sources comprising the censuses and building register, e.g. the work on the early medieval Wrocław based on a detailed metrological plot analysis also is worth mentioning⁵⁶. At that time, apart from the aforementioned comprehensive

monographies, there were also, not only in Wrocław centre, works on a particular planning aspect, e.g. town plot arrangement⁵⁷; another interesting and original approach to the morphogenetic studies is presented in the work on Opole's and Wrocław's morphological structure by Miszewska where she used the metrological and Conzen's plot pattern method. It allowed to establish the rules behind the towns' plans and their transformations in the course of history⁵⁸. The geographical and historical elements in the research on the towns' spatial structure can be observed in the works by Zagożdżon, who created a number of settlement models resulting from an analysis of cultural dimensions and permeating of different developmental stages⁵⁹. The author conducted a research on the settlement network's morphology employing the mathematical methods, both graphs and dendrites⁶⁰. It was continued, at later time, by Iwona Jażdżewska from Łódź who conducted empirical study on the town network morphology in different historical times⁶¹. Currently, in Wrocław centre, the research on historical morphology of the towns is carried on by Szmytkie who focused, among many others, on the selected centres in Silesia and elaborated the synthesis of the methods of

⁵² H. Münch, *Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV wieku*, Kraków 1946 (Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski, 4); S. Bobiński, *Urbanistyka polskich miast przedlokacyjnych*, Warszawa 1975.

⁵³ S. Zajchowska, *Pieniężny krajobraz średniowiecznego Szczecina*, "Przełęcz Zachodni", 8 (3–4), 1952, p. 598–611.

⁵⁴ M.R.G. Conzen, *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*, London 1960; idem, *The Plan Analysis of an English City Centre*, in: *Proceedings of the IGU Symposium in Urban Geography*, Lund 1962, p. 383–414; idem, *The Use of Town Plans in the Study of Urban History*, in: *The Study of Urban History*, ed. H.J. Doys, London 1967, p. 113–130; J.W.R. Whitehand, *British Urban Morphology: The Conzenian Tradition*, "Urban Morphology", 5, 2001, p. 103–109.

⁵⁵ S. Golachowski, *Studia nad miastami i wsiami śląskimi*, Opole 1969.

⁵⁶ Idem, *Głos w dyskusji nad genezą rozplanowania średniowiecznego Wrocławia*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1, 1956, p. 23–28.

⁵⁷ S. Golachowski, H. Szulc, *Rozłogi miejskie jako przedmiot badań historyczno-geograficznych*, "Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia Geograficzne", 1, 1963, p. 25–37; J. Tkocz, *Z badań nad dziewiętnastowiecznymi rozłogami miast województwa opolskiego*, "Kwartalnik Opolski", 1, 1966, p. 46–67.

⁵⁸ B. Miszewska, *Analiza morfologiczna Opola*, "Studia Społeczno-Ekonomiczne", 2, 1971, p. 180–217; eadem, *Elementy struktury morfologicznej Wrocławia*, "Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Instytutu Geograficznego. Seria B", 3, 1979, p. 29–41; eadem, *Bloki urbanistyczne Wrocławia w różnych fazach cyklu miejskiego*, in: *Zagadnienia geografii*, p. 111–129.

⁵⁹ A. Zagożdżon, *Miasta Opolszczyzny. Sieć miast i niektóre procesy osadnicze*, in: *Studia nad przekształcaniami sieci miast województwa opolskiego i ich przestrzennym rozwojem*, red. K. Heffner, Opole 1986, p. 9–42.

⁶⁰ Idem, *Osiedla jako układy liniowe. Struktury i procesy osadnicze*, Wrocław 1971; idem, *Morfologia osiedli województwa opolskiego*, in: *Struktury i procesy osadnicze*, red. S. Golachowski, Opole 1971, p. 331–372.

⁶¹ I. Jażdżewska, *Przemiany miejskiej sieci osadniczej w Polsce w świetle metod matematycznych*, Łódź 2008.

morphological analysis of the settlement units⁶².

After the WWII, a new trend in historical morphology of the towns based on the morphogenetic methods employing the historical metrology appeared. It had been systematically developed since the 60s and remained under strong influence of the quantitative revolution which touched many scientific disciplines. The greatest achievements in this field belong to the urbanist – Janusz Pudelko⁶³, who using measurements and a rectangular network elaborated himself, studied Polish medieval towns' plans analyzing their shape, size, and other elements. Tadeusz Zagrodzki and Tadeusz Kozaczewski followed in his footsteps⁶⁴.

Meanwhile, there was a development of historical morphology in Łódź parallel to the one in Wrocław centre. Its originator and key figure was Koter, who in the 60s, created a work on the genesis of Łódź spatial structure in the time of linen industry boom in the first half of the 19th century. He did so by reconstructing the development process in different time and spatial frames on the basis of archive plans and maps. In the works which followed, also devoted to Łódź, he

created an original map of the morphogenetic structure recreating the built-up areas and identifying the relics of the spatial structures from the Middle Ages and early modern era; he also conducted a detailed analysis of morphogenetic transformation of the city centre using the Conzenian plot pattern approach⁶⁵. His two theoretical articles are particularly important from the perspective of the development of morphogenetic studies in Poland. He proposed a new nomenclature by defining anew the morphology *sensu largo*, and *sensu stricte*, physiognomy and morphogenesis of the town, and introduced, among others, the concept of settlement stratigraphy and indicator monument⁶⁶. His works found continuation in the research by Kulesza, who conducted a detailed analysis of the genesis and layout of relics in the towns of the central Poland in the pre-partition period⁶⁷. His further works in other regions resulted in publication entirely devoted to morphogenesis and urban forms' development in Poland in the Middle Ages⁶⁸. Nowadays, in Łódź research centre, Łukasz Musiaka is currently responsible for continuation of historical morphology research on the towns located in the State of Teutonic

⁶² R. Szymytkie, *Miasta-zlepienie na Śląsku Dolnym i Opolskim*, Wrocław 2009; idem, *Metody*.

⁶³ S. Golachowski, J. Pudelko, *O analizie metrologiczno-geometrycznej planów osiedli średniowiecznych*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 8 (3–4), 1963, p. 287–295; J. Pudelko, *Zagadnienie wielkości i proporcji rynków w badaniach nad rozplanowaniem niektórych miast średniowiecznych*, "Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej", 36 (4), 1960, p. 25–45; idem, *Działka lokacyjna w strukturze przestrzennej średniowiecznych miast śląskich XIII wieku*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 9 (2), 1964, p. 115–137; idem, *Próba pomiarowej metody badań planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 9 (1), 1964, p. 3–27; idem, *Zagadnienie wielkości układów średniowiecznych miast Śląska*, Wrocław 1967.

⁶⁴ T. Zagrodzki, *Regulamy plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza*, Wrocław 1962; idem, *Zagadnienie proporcji w układach urbanistycznych miast pomorskich*, Wrocław–Kraków 1957 (Studia Pomorskie, 1); T. Kozaczewski, *Wielkość i program budowy miasta średniowiecznego*, Wrocław 1972 (Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, 4); idem, *Rozplanowanie, układ przestrzenny i rozwój miasta średniowiecznego*, Wrocław 1973 (Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, 5).

⁶⁵ M. Koter, *Geneza układu przestrzennego Łodzi przemysłowej*, Warszawa 1969 (Prace IG PAN, 79); idem, *Relikty osadnictwa średniowiecznego w planie współczesnej Łodzi*, "Przegląd Geograficzny", 48 (4), 1976, p. 667–687; idem, *Struktura morfogenetyczna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi*, "Acta Universitatis Lodzianae. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze. Seria 2", 21, 1979, p. 25–52; M. Koter, M. Kulesza, *Zastosowanie metod conzenowskich w polskich badaniach morfologii miast*, in: *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, red. M. Kulesza, Łódź 2008, p. 257–272.

⁶⁶ M. Koter, *Fizjonomia, morfologia i morfogeneza miasta. Przegląd rozwoju oraz próba uściślenia pojęć*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze. Seria 2", 55, 1974, p. 3–16; idem, *Od fizjonomii*, p. 23–32.

⁶⁷ M. Kulesza, *Z zagadnień pierwotnego rozplanowania miast obecnego województwa łódzkiego w okresie przedrozbiorowym*, "Kronika Miasta Łodzi", 1, 1994, p. 97–106; idem, *Uwagi o niektórych zabytkowych układach miejskich na obszarze Polski Środkowej*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 43 (1–2), 1999, p. 95–107; idem, *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Łódź 2001.

⁶⁸ Idem, *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*, Łódź 2011.

Order in current north-east Poland, while Magdalena Deptuła focuses on the topics concerning the fringe belt in the chosen Polish towns⁶⁹.

The research on the historical morphology was also addressed by the representatives of other research facilities in Poland, among which we can quote the work by Stefan Witkowski on the morphogenetic development of Radom, by Urszula Sowina on the morphogenesis of Sieradz, by Grażyna Wróblewska on the spatial planning of the towns in Greater Poland, by Bogusław Krasnowolski on the spatial arrangement of Cracow Lands, and by Marta Chmielewska on Katowice⁷⁰. The team working on the *Historical Atlas of Poland in the 2nd half on the 16th century*⁷¹ greatly contributed to morphogenetic research as well. Apart from the publications on the spatial structure of particular towns from the historical perspective, there were a number of publications on particular morphogenetic periods or complex approaches to history of Polish city

layouts, mostly by the urban historians, e.g. Wojciech Kalinowski, Mieczysław Książek, Teresa Zarębska, Tadeusz Wróbel, Rafał Eysymontt, and Janusz Słodczyk⁷².

The review hereby presented does not exhaust the topic and omits some minor works. However, the majority of publications included are crucial for the studies on the spatial arrangement of villages and towns in Poland and allows for delineate the major scientific avenues within the field to be pursued in the future.

5. Conclusions – the perspectives for development of research on spatial planning of villages and towns in Poland

In the light of the facts mentioned above, it can be said that the state of the art in the field of historical morphology can be deemed satisfactory and promising. Still, there are some gaps to fill, while at the same time a need to involve new technologies and methodology in the research and to verify the findings so far has emerged. It particularly pertains to the further analysis of regional variation of spatial layouts and complex comparative morphological studies. A pressing issue being an obstacle on the way to the assumed scientific goals seems to be a stagnation in development the field of the morphology of the settlements.

The literature review conducted in this article showed that the scientific achievements in the area of village and town settlements' reconstruction are multifaceted.

⁶⁹ Ł. Musiaka, *Funkcja turystyczna średniowiecznych zamków i jej wpływ na miasta Pomorza, Warmii i Mazur*, Łódź 2013; idem, *Medieval Heritage of Small Towns in the State of the Teutonic Order in the Register of Monuments*, in: *Geographical-Political Aspects of the Transborder Conservation of Natural and Cultural Heritage*, ed. M. Sobczyński, A. Rykała, Łódź 2015 (Region and Regionalism, 12 (1)), p. 219–238; idem, *Przemiany morfologiczne małego miasta na przykładzie Nowego Stawu*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 6, 2017, p. 71–105; M. Deptuła, *Proces kształtowania się zjawiska fringe belt w miastach polskich na wybranych przykładach*, Łódź 2014 (unpublished PhD dissertation, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych); eadem, *Tradycyjne szkoły urbomorfologii a nowe podejścia do analizy miejskich form przestrzennych*, "Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica", 25, 2016, p. 25–38.

⁷⁰ S. Witkowski, *Struktura przestrzenna miasta na przykładzie Radomia*, Warszawa 1967; U. Sowina, *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV–XVI w.*, Sieradz–Warszawa 1991; G. Wróblewska, *Rozplanowanie nowożytnych miast w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku*, Warszawa 1977; S.B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta ziemi krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004; ibidem, cz. 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004; M. Chmielewska, *Morfologiczne przekształcenia przestrzeni miejskiej Katowic*, Katowice 2016; M. Chmielewska, E. Majchrowska, *Zastosowanie narzędzi GIS do analizy planu miasta w morfologii miast*, "Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica", 16, 2014, p. 189–201.

⁷¹ *Historical Atlas of Poland in the 2nd Half of the 16th Century: Voivodeships of Cracow, Sandomierz, Lublin, Sieradz, Łęczyca, Rawa, Plock and Mazovia*, ed. M. Stoń, Frankfurt am Main 2014.

⁷² W. Kalinowski, *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, Toruń 1966; idem, *Krzyżowe układy miast polskich i ich średniowieczna geneza*, in: *Architectura perennis: studia i materiały z dziedziny architektury i urbanistyki nowej i dawnej ofiarowane Janowi Zachwatowiczowi w 40-lecie jego pracy 1925–1965*, Warszawa 1971, p. 73–85; M. Książek, *Zagadnienia genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce*, Kraków 1988; idem, *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku*, Kraków 1996; T. Zarębska, *Przemiany przestrzenne miast polskich w dobie renesansu i baroku*, in: *Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rostkowski, Warszawa 1976, p. 217–252; T. Wróbel, *Zarys historii budowy miast*, Warszawa–Wrocław 1971, p. 217–252; R. Eysymontt, *Kod genezy miast. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Wrocław–Marburg 2009; J. Słodczyk, *Historia planowania i budowy miast*, Opole 2012.

The origins of the research draw from legal, administrative and economic factors influencing the spatial arrangement of the villages and towns. Also, the landscape geographical studies are invaluable, as they attempted to determine the impact of environmental factors on the formation of settlements. The literature review hereby lists a number of works on genetic morphology aimed at analysing the origins of settlements and changes in their plans. Apart from the complex works addressing the entirety of the field there are also works on the regional variety of the spatial structures, and those on the issue of particular types of spatial plans in different time and spatial frames. They were mostly based on the analysis of the source material in the form of archive plans in comparison with other written sources. Some of them also employed attempts at morphometric studies based on the historical metrology methodology.

However, in Polish geohistoriography of towns' and villages' morphology, four basic scientific avenues can be observed: monographical-regional (aimed at studying particular settlement units or their collection within a particular area), problem-oriented (concentrating on selected planning aspects or particular morphogenetic factors), theoretical-methodological (attempting to understand the entirety of the process of development of spatial layouts via different methods and approaches), and synthetic-typological (aimed at creating comprehensive country-wide overviews and typologies on the basis of comparative studies).

As far as morphological analyses are concerned, there are a number of scientific approaches observable: morphogenetic (i.e. a reconstruction of the overall circumstances of emergence and development of settlement forms), morphofunctional approach (i.e. an explanation of variability of planning forms regarding to the evolution of their socio-economic function), morphostructural

(i.e. the study on the planning elements from the perspective of their spatial relations), and morphochorological (attempting to identify the spatial distribution of different types of layouts). In practice, the approaches above are treated comprehensively and often merged, the end-result approach usually ultimately stemming from the assumed perspective, methodology and source material interpretation.

Having said that, a number of postulates emerge, which require some further elaboration. Firstly, the issue of affiliation of researchers of the rural and urban forms may vary. The works, depending on the authors' specializations tend to lack compatibility, employ different terminology, concepts and various methodological foundations resulting in inconsistencies and discrepancies in source material analyses. There is, then, a need for interdisciplinary teamwork aimed at integration of the body of knowledge and experience from a number of fields and disciplines, such as geography, history, archaeology, ethnography, city planning and rural studies.

We can certainly hope, that the results of such research and the elaborated methodology will inspire further works in the area of morphogenetic analysis in the foreseeable future. However, we have to bear in mind, that the research conducted so far despite covering a substantial area, requires continuation and some in-depth analysis. Thus, a necessity for greater use of source materials arises and should to be underlined. That is because, there is a pressing need for verification of the geographical-historical research so far and contrasting it with the current toponomastic and archaeological studies based on modern absolute dating methods. As far as the problem-oriented approach is concerned, the studies on medieval, and later, succession of layouts are worth interest and scrutiny. It is a particularly important, though fairly neglected problem, just as the issue of scales and scope

of transformation of the settlement form in different historical periods is.

The conducted analysis of the state of the art in the research of historical morphology of settlements in Poland proved also that we can observe a lack of monographies on particular morphogenetic types in the whole country or particular historical geographical regions. However, mezo- and macroscale studies directed at establishing local factors influencing settlement forms are also more than welcome, as there are still regions practically devoid of any studies on villages' or towns' plans, or there are minor, brief studies of the issue, as in the case of Podlasie and Lubelszczyzna. Systematic comparative morphological studies at inter-regional scale also seem necessary. The purpose of such studies would be establishing the trends in the settlement morphology allowing for better understanding of variability of their plans in different time and spatial scales. Therefore, a greater use of

GIS tools is advisable. Another important challenge for the researchers of settlement morphology is the issue of urban and rural heritage. The studies in this area should concentrate on a complex inventory and assessment of spatial layouts representing the process of historical changes of the cultural landscape spatial structure. They should aim at presenting the regional characteristics of settlement and identifying, on the basis of a wide range of sources, the valuable urban and rural forms.

The literature review presented above suggests that the state of the art in historical geography in the field of village and town spatial arrangement, though seemingly extensive, still comprises some misrepresented or marginalized issues. Thus, the postulates presented above aim at identifying such lacks, which should be subject for future research. ■

Translated by Paulina Wactawik

Bibliography

- Albert I., *Z geografii osiedli wiejskich w dorzeczu Sanu*, Lwów 1934 (Prace Geograficzne, 16).
- Arnold S., *Geografia historyczna Polski*, Warszawa 1951.
- Balzer O., *Chronologia najstarszych kształtów wsi słowiańskiej i polskiej*, "Kwartalnik Historyczny", 2, 1910, p. 359–406.
- Beresford M., Joseph J.K., *Medieval England. An Aerial Survey*, Cambridge 1958.
- Bobiński S., *Urbanistyka polskich miast przedlokacyjnych*, Warszawa 1975.
- Bohdanowicz J., Dzięcielski M., *Zarys geografii historycznej i politycznej cywilizacji*, Gdańsk 1996.
- Braudel F., *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1949.
- Bujak F., *Studia nad osadnictwem Małopolski*, Kraków 1905 (Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU, 47), p. 172–438.
- Burszta J., *Od osady słowiańskiej do wsi współczesnej. O tworzeniu się krajobrazu osadniczego ziem polskich i rozplanowaniu wsi*, Wrocław 1958.
- Burszta J., *Osadnictwo i kształty wsi*, in: *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 1, red. J. Burszta, Poznań 1960, p. 31–105.
- Chilczuk M., *Osadnictwo wiejskie: metody badań koncentracji zabudowy i kształtów wsi*, Warszawa 1975.
- Chilczuk M., *Osadnictwo wiejskie Polski. Formy i układy przestrzenne*, Warszawa 1970.
- Chmielewska M., *Morfologiczne przekształcenia przestrzeni miejskiej Katowic*, Katowice 2016.
- Chmielewska M., Majchrowska E., *Zastosowanie narzędzi GIS do analizy planu miasta w morfologii miast*, "Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica", 16, 2014, p. 189–201.
- Chowaniec M., *Kierunki rozwoju form przestrzennych osadnictwa wiejskiego w Polsce*, Kraków 1963 (Zeszyty Naukowe Politechniki Krakowskiej. Architektura, 10).
- Conzen M.R.G., *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*, London 1960.
- Conzen M.R.G., *The Plan Analysis of An English City Centre*, in: *Proceedings of the IGU Symposium in Urban Geography*, Lund 1962, p. 383–414.
- Conzen M.R.G., *The Use of Town Plans in the Study of Urban History*, in: *The Study of Urban History*, ed. H.J. Doys, London 1967, p. 113–130.
- Deptuła M., *Proces kształtowania się zjawiska fringe belt w miastach polskich na wybranych przykładach*, Łódź 2014 (unpublished PhD dissertation, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych).
- Deptuła M., *Tradycyjne szkoły urbomorfologii a nowe podejścia do analizy miejskich form przestrzennych*, "Acta Universitatis Lodzianis. Folia Geographica Socio-Oeconomica", 25, 2016, p. 25–38.
- Dobrowolska M., *The Morphogenesis of the Agrarian Landscape of Southern Poland*, "Geografiska Annaler", 43 (1–2), 1961, p. 26–45.
- Dobrowolska M., *Procesy osadnicze w dorzeczu Wisłoki i Białej Dunajcowej w tysiącleciu*, Kraków 1985.
- Dobrowolska M., *Studia nad osadnictwem w dorzeczu Wisłoki i Białej*, "Wiadomości Geograficzne", 6–7, 1931, p. 103–108.
- Dobrowolski K., *Najstarsze kształty wsi w Polsce*, "Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń PAU", 33 (3), 1928, p. 6–8.
- Dunin-Wąsowicz A., *Pomiary gruntu w Koronie w XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994.
- Dylik J., *Rozwój osadnictwa w okolicach Łodzi*, Łódź 1948 (Acta Geographica Lodzianis, 2).
- Dylik J., *Województwo ze stolicą bez antenatów. Geografia historyczna województwa łódzkiego*, Łódź 1971.
- Dziewoński K., *Przeobrażenia osadnictwa miejskiego w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 18 (1–4), 1947, p. 202–232.
- Dziewoński K., *Zagadnienie rozwoju miast wczesnośredniowiecznych w Polsce*, "Kwartalnik Historii Architektury i Urbanistyki", 2 (3–4), 1957, p. 271–277.
- Dziewoński K., *Zagadnienie typologii morfologicznej miast w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 33, 1962, p. 441–456.
- Ebert W., *Ländliche Siedelformen im deutschen Osten*, Berlin 1936.
- Eysymontt R., *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Wrocław–Marburg 2009.
- Figlus T., *Trwałość dawnych granic politycznych w sferze morfogenetycznej osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Czasopismo Geograficzne", 87 (2), p. 117–151.
- Figlus T., *Typy morfogenetyczne wsi w środkowej Polsce*, "Studia Geohistorica", 4, 2016, p. 90–112.
- Figlus T., *Uwagi na temat procesu kształtowania granic wsi w Polsce do końca XVIII wieku w kontekście morfogenetycznym*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 4, 2015, p. 253–276.
- Figlus T., *Wybrane aspekty zastosowania wielkoskalowych źródeł kartograficznych w badaniach morfogenetycznych wsi*, in: *Dawne mapy jako źródła historyczne*, Warszawa 2012 (Biblioteka Polskiego Przeglądu Geograficznego, 3), p. 91–103.
- Golachowski S., *Dawne wzory i nowe modele wsi*, "Czasopismo Geograficzne", 35 (3–4), 1964, p. 371–386.
- Golachowski S., *Głos w dyskusji nad genezą rozplanowania średniowiecznego Wrocławia*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1, 1956, p. 23–28.

- Golachowski S., *Studia nad miastami i wsiami śląskimi*, Opole 1969.
- Golachowski S., Kostrubiec B., Zagożdżon A., *Metody badań geograficzno-osadniczych*, Warszawa 1974.
- Golachowski S., Pudelko J., *O analizie metrologiczno-geometrycznej planów osiedli średniowiecznych*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 8 (3–4), 1963, p. 287–295.
- Golachowski S., Szulc H., *Rozłogi miejskie jako przedmiot badań historyczno-geograficznych*, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Geograficzne", 1, 1963, p. 25–37.
- Gorzuchowski S., *Geneza i funkcje osiedli typu miejskiego*, "Samorząd Terytorialny", 3–4, 1936, p. 34–67.
- Gorzuchowski S., *Osiedla miejskie w Polsce i ich materiał budowlany w zależności od czynników przyrody*, Warszawa 1936.
- Gubańska R., *Folwarki nizinne Dolnego Śląska od połowy XVIII do XX wieku*, Wrocław 2005.
- Hannerberg D., *Solskifte and Older Methods of Partitioning Arable Land in Central Sweden during the Middle Ages*, in: *Géographie et histoire agraires, Actes du colloque international organisé par la Faculté de Lettres de l'Université de Nancy*, ed. X. De Planhol, [Nancy] 1959.
- Helmfrid S., *The Storskifte, Enskifte and Lagaskifte in Sweden, General Features*, "Geografiska Annaler", 43 (1–2), p. 114–129.
- Historical Atlas of Poland in the 2nd Half of the 16th Century: Voivodeships of Cracow, Sandomierz, Lublin, Sieradz, Łęczyca, Rawa, Płock and Mazovia*, ed. M. Słoń, Frankfurt am Main 2014.
- Jażdżewska I., *Przemiany miejskiej sieci osadniczej w Polsce w świetle metod matematycznych*, Łódź 2008.
- Kalinowski W., *Krzyżowe układy miast polskich i ich średniowieczna geneza*, in: *Architektura perennis: studia i materiały z dziedziny architektury i urbanistyki nowej i dawnej ofiarowane Janowi Zachwatowiczowi w 40-lecie jego pracy 1925–1965*, Warszawa 1971, p. 73–85.
- Kalinowski W., *Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX wieku*, Toruń 1966.
- Kielczewska M., *O położeniu geograficznym miast (Kalisza, Kola, Konina, Turka)*, "Czasopismo Geograficzne", 17 (2), 1939, p. 81–96.
- Kielczewska-Zaleska M., *Nowe kierunki studiów geograficzno-historycznych nad osadnictwem wiejskim*, "Przegląd Geograficzny", 35 (1), 1963, p. 3–19.
- Kielczewska-Zaleska M., *O położeniu topograficznym Poznania*, "Geografia w Szkole", 6, 1953, p. 13–24.
- Kielczewska-Zaleska M., *O położeniu Torunia*, "Czasopismo Geograficzne", 18, 1947, p. 247–261.
- Kielczewska-Zaleska M., *O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego*, Warszawa 1956 (Prace Geograficzne, 5).
- Kielczewska-Zaleska M., *O typach sieci osiedli wiejskich w Polsce i planie ich przebudowy*, "Przegląd Geograficzny", 37 (3), 1965, p. 458–478.
- Kielczewska-Zaleska M., *Siedlungsperioden und Siedlungsformen in Zentral Polen dargestellt am Beispiel von Mazovien*, in: *Gefügemuster der Erdoberfläche. Die genetische Analyse von Reliefkomplexen und Siedlungsräumen*, Hrsg. J. Hagedorn, J. Hovermann, H.J. Nitz, Göttingen 1979, p. 227–260.
- Kossmann O., *Rys geograficzny planu miasta Łodzi*, "Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane", 5–7, 1930, p. 176–188.
- Kossmann O., *Zabudowa miasta Łodzi pod względem krajobrazowym*, "Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane", 5–6, 1931, p. 185–214.
- Koter M., *Fizjonomia, morfologia i morfogeneza miasta. Przegląd rozwoju oraz próba uściślenia pojęć*, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze. Seria 2", 55, 1974, p. 3–16.
- Koter M., *Geneza układu przestrzennego Łodzi przemysłowej*, Warszawa 1969 (Prace IG PAN, 79).
- Koter M., *Od fizjonomii do morfogenezy i morfologii porównawczej. Podstawowe zagadnienia teoretyczne morfologii miast*, in: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, red. M. Koter, J. Tkocz, Toruń–Łódź 1994, p. 23–32.
- Koter M., *Relikty osadnictwa średniowiecznego w planie współczesnej Łodzi*, "Przegląd Geograficzny", 48 (4), 1976, p. 667–687.
- Koter M., *Rola wiejskich elementów morfologicznych w procesie kształtowania układu przestrzennego Łodzi*, in: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, red. M. Koter, J. Tkocz, Toruń–Łódź 1994, p. 63–88.
- Koter M., *Struktura morfogenetyczna wielkiego miasta na przykładzie Łodzi*, "Acta Universitatis Lodzianis. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze. Seria 2", 21, 1979, p. 25–52.
- Koter M., Kulesza M., *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa miejskiego w Polsce w latach 1918–1993*, in: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*, t. 2: *Kierunki badań naukowych*, red. S. Liszewski, Łódź 1994, p. 131–160.
- Koter M., Kulesza M., *Forms of Rural Settlements in Poland and Their Transformation in the Course of History*, "DELA", 25, 2006, p. 43–59.
- Koter M., Kulesza M., *The Study of Urban Form in Poland*, "Urban Morphology", 14 (2), 2010, p. 111–120.
- Koter M., Kulesza M., *Zastosowanie metod conzenowskich w polskich badaniach morfologii miast*, in: *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, red. M. Kulesza, Łódź 2008, p. 257–272.

- Kowalik-Bodzak D., *Wpływ podziału spadkowego, komasacji i parcelacji na zmianę układów przestrzennych wsi w powiecie puławskim od połowy XIX w.*, "Dokumentacja Geograficzna", 4, 1964, p. 97–152.
- Kozaczewski T., *Rozplanowanie, układ przestrzenny i rozwój miasta średniowiecznego*, Wrocław 1973 (Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, 5).
- Kozaczewski T., *Wielkość i program budowy miasta średniowiecznego*, Wrocław 1972 (Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, 4).
- Kozaczewski T., *Wielkość, program i układ przestrzennej wsi z nawsiem w XIII wieku na Śląsku*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 20 (2), 1965, p. 129–155.
- Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta ziemi krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004.
- Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004.
- Książek M., *Zagadnienia genezy rozplanowania i typologii miast prywatnych XVI i XVII wieku w południowej Małopolsce*, Kraków 1988.
- Książek M., *Zarys budowy miast średniowiecznych w Polsce do końca XV wieku*, Kraków 1996.
- Kubijowicz W., *Z antropogeografii Nowego Sącza*, Kraków 1927 (Prace Instytutu Geograficznego UJ, 8).
- Kulesza M., *Morfogeneza miast na obszarze Polski Środkowej w okresie przedrozbiorowym. Dawne województwa łęczyckie i sieradzkie*, Łódź 2001.
- Kulesza M., *Uwagi na temat geografii historycznej w Polsce po II wojnie światowej*, in: *Geografia historyczna jako determinanta rozwoju nauk humanistycznych*, red. M. Kulesza, Legnica–Łódź 2009, p. 7–26.
- Kulesza M., *Uwagi o niektórych zabytkowych układach miejskich na obszarze Polski Środkowej*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 43 (1–2), 1999, p. 95–107.
- Kulesza M., *Z zagadnień pierwotnego rozplanowania miast obecnego województwa łódzkiego w okresie przedrozbiorowym*, "Kronika Miasta Łodzi", 1, 1994, p. 97–106.
- Kulesza M., *Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce*, Łódź 2011.
- Kwiatkowska E., *Osadnictwo wiejskie ziemi dobrzyńskiej w świetle planów z XVIII i XIX w. i jego przemiany pod wpływem uwłaszczenia i parcelacji*, Toruń 1963 (Studia Societatis Scientiarum Torunensis, 4 (3)).
- Labuda G., *Uwagi o przedmiocie i metodzie geografii historycznej*, "Przegląd Geograficzny", 25 (1), 1953, p. 5–56.
- Lalik T., *Przegląd badań nad historią rozplanowania osad wiejskich w Polsce*, Warszawa 1953 (Seria Prac Własnych, 11).
- Leszczycki S., *Analiza fizjonomii miasta*, "Wiadomości Geograficzne", 10 (3–5), 1932, p. 60–63.
- Leszczycki S., *Badania geograficzne nad osadnictwem w Beskidzie Wyspowym*, Kraków 1932 (Prace Instytutu Geograficznego UJ, 14).
- Leszczycki S., *Typy fizjonomiczne miast polskich*, "Samorząd Terytorialny", 8 (1–2), 1936, p. 65–76.
- Malicki A., *Położenie geograficzne miast na Nadbużu*, "Czasopismo Geograficzne", 15 (1), 1937, p. 18–42.
- Meitzen A., *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*, Berlin 1895.
- Miszewska B., *Analiza morfologiczna Opola*, "Studia Społeczno-Ekonomiczne", 2, 1971, p. 180–217.
- Miszewska B., *Bloki urbanistyczne Wrocławia w różnych fazach cyklu miejskiego*, in: *Zagadnienia geografii historycznej osadnictwa w Polsce*, red. M. Koter, J. Tkocz, Toruń–Łódź 1994, p. 111–129.
- Miszewska B., *Elementy struktury morfologicznej Wrocławia*, "Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Instytutu Geograficznego. Seria B", 3, 1979, p. 29–41.
- Miszewska B., Szymytkie R., *Rozwój przestrzenny i przemiany morfologiczne osiedli Wrocławia wyrosłych wokół dawnych wsi kmiecyh*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 6, 2017, p. 51–70.
- Mrazkówna M., *Antropogeografia Krakowa*, "Czasopismo Geograficzne", 2, 1924, p. 43–67.
- Münch H., *Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV wieku*, Kraków 1946 (Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski, 4).
- Musiaka Ł., *Funkcja turystyczna średniowiecznych zamków i jej wpływ na miasta Pomorza, Warmii i Mazur*, Łódź 2013.
- Musiaka Ł., *Medieval Heritage of Small Towns in the State of the Teutonic Order in the Register of Monuments*, in: *Geographical-Political Aspects of the Transborder Conservation of Natural and Cultural Heritage*, ed. M. Sobczyński, A. Rykała, Łódź 2015 (Region and Regionalism, 12 (1)), p. 219–238.
- Musiaka Ł., *Przemiany morfologiczne małego miasta na przykładzie Nowego Stawu*, "Studia z Geografii Politycznej i Historycznej", 6, 2017, p. 71–105.
- Ormicki W., *Miasto jako przedmiot badań geografii*, "Wiadomości Geograficzne", 10 (1–2), 1932, p. 31–33.
- Pawłowski S., Czekański J., *L'habitat rural en Pologne. Essai de la synthèse*, in: *Congrès International de Géographie, Varsovie 1934, Comptes Rendus*, t. 3, Warszawa 1937, p. 497–507.

- Piaścik F., *Osadnictwo w puszczy kurpiowskiej*, Warszawa 1939 (Rustica, 1).
- Potkański K., *Pisma pośmiertne*, t. 1: *Studia osadnicze*, Kraków 1922.
- Prochownik A., *Przemiany struktury osadniczo-agrarnej wsi powiatu proszowickiego od połowy XIX wieku do 1960 r. (na wybranych przykładach)*, "Dokumentacja Geograficzna", 6, 1965, p. 1–159.
- Pudelko J., *Działka lokacyjna w strukturze przestrzennej średniowiecznych miast śląskich XIII wieku*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 9 (2), 1964, p. 115–137.
- Pudelko J., *Próba pomiarowej metody badań planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki*, "Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 9 (1), 1964, p. 3–27.
- Pudelko J., *Zagadnienie wielkości i proporcji rynków w badaniach nad rozplanowaniem niektórych miast średniowiecznych*, "Zeszyty Naukowe Politechniki Wrocławskiej", 36 (4), 1960, p. 25–45.
- Pudelko J., *Zagadnienie wielkości układów średniowiecznych miast Śląska*, Wrocław 1967.
- Ratzel F., *Anthropogeographie*, Stuttgart 1882.
- Rewieńska W., *Bereza Kartuska. Wybrane rozdziały z antropogeografii miasteczka*, Wilno 1934 (Prace Zakładu Geologii i Geografii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, 11).
- Rewieńska W., *Miasta i miasteczka w północno-wschodniej Polsce. Położenie topograficzne – rozplanowanie – fizjonomia (Studium antropogeograficzne)*, Wilno 1938.
- Rewieńska W., *Położenie topograficzne osiedli wiejskich w północno-wschodniej Polsce*, "Wiadomości Geograficzne", 15 (3–4), 1937, p. 12–36.
- Schlenger H., *Formen ländlicher Siedlungen in Schlesien: Beiträge zur Morphologie der schlesischen Kulturlandschaft*, Breslau 1930.
- Schlüter O., *Bemerkungen zur Siedlungsgeographie*, "Geographische Zeitschrift", 5, 1899, p. 65–84.
- Schlüter O., *Über den Grundriss der Städte*, "Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde", 34, 1899, p. 446–462.
- Schramm W., *Formy osadnictwa wiejskiego w środkowych Karpatach na tle rozwoju historycznego i warunków fizjograficzno-gospodarczych*, Warszawa 1961 (Rocznik Naukowy Rolnictwa, 94D).
- Senik T., *Z fizjografii osadnictwa wiejskiego na Roztoczu*, Lwów 1934 (Prace Geograficzne, 16).
- Simche Z., *O typach planów krajobrazowych miast*, "Przegląd Geograficzny", 8 (1–2), 1928, p. 67–76.
- Simche Z., *Tarnów i jego okolice*, Tarnów 1930.
- Ślodziak J., *Historia planowania i budowy miast*, Opole 2012.
- Sosnowski O., *Powstanie, układ i cechy charakterystyczne sieci ulicznej na obszarze wielkiej Warszawy*, "Studia z Dziejów Sztuki w Polsce", 2 (1), 1930, p. 4–32.
- Sowina U., *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV–XVI w.*, Sieradz–Warszawa 1991.
- Szady B., *Geografia historyczna w Polsce – rozwój i perspektywy*, "Studia Geohistorica", 1, 2013, p. 19–38.
- Szałygin J., *Katalog zabytków osadnictwa holenderskiego na Mazowszu*, Warszawa 2004.
- Szmytkie R., *Metody analizy morfologii i fizjonomii jednostek osadniczych*, Wrocław 2014 (Rozprawy Naukowe Instytutu Geografii i Rozwoju Regionalnego, 35).
- Szmytkie R., *Miasta-zlepięce na Śląsku Dobrym i Opolskim*, Wrocław 2009.
- Szulc H., *Atlas historyczny wsi w Polsce*, Warszawa 2002.
- Szulc H., *Badania geograficzno-historyczne nad osadnictwem wiejskim w Skandynawii*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 17 (3), 1969, p. 473–492.
- Szulc H., *Badania geograficzno-historyczne osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 55 (3), 1983, p. 647–661.
- Szulc H., *Geografia historyczna osadnictwa wiejskiego w Polsce – kierunki i metody badań oraz perspektywy na przyszłość*, "Przegląd Geograficzny", 75 (3), 2003, p. 335–349.
- Szulc H., *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław 1988 (Prace Geograficzne, 149).
- Szulc H., *Morfogeneza osiedli wiejskich w Polsce*, Wrocław 1995 (Prace Geograficzne, 163).
- Szulc H., *Osadnictwo wiejskie Polski w pracach geograficzno-historycznych w latach 1918–1993*, in: *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*, t. 2: *Kierunki badań naukowych*, red. S. Liszewski, Łódź 1994, p. 77–92.
- Szulc H., *Osiedla podwrocławskie na początku XIX w.*, Wrocław 1963 (Monografie Śląskie Ossolineum, 5).
- Szulc H., *Typy wsi Śląska Opolskiego na początku XIX w. i ich geneza*, Warszawa 1968 (Prace Geograficzne, 66).
- Szulc H., *Village Relic Features within the Special Layouts of Some Polish Towns*, "Geographia Polonica", 24, 1972, p. 241–254.
- Szulc H., *Wsie placowe na Pomorzu Zachodnim w świetle planów z przełomu XVIII i XIX w.*, "Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", 26 (3), 1978, p. 343–355.
- Szulc H., *Zmiany form osadnictwa wiejskiego w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 54 (4), 1982, p. 453–473.
- Szurowa B., *Przemiany osadnictwa wiejskiego na Kielecczyźnie w dobie przedwłaszczeniowej. Zmiany układu przestrzennego wsi*, Kielce 1995.
- Szurowa B., *Zmiany układu przestrzennego wsi kieleckiej od XIII do połowy XX wieku*, Kielce 1998.

- Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2006.
- Świdorski B., *Wpływ form terenu na położenie osiedli wiejskich w Polsce*, "Przegląd Geograficzny", 21 (3–4), 1947, p. 275–287.
- Tkocz J., *Organizacja przestrzenna wsi w Polsce*, Katowice 1998 (Prace Naukowe UŚ, 1734).
- Tkocz J., *Rozłogi województwa opolskiego. Studium genezy i oceny*, Wrocław–Opole 1971.
- Tkocz J., *Z badań nad dziewiętnastowiecznymi rozłogami miast województwa opolskiego*, "Kwartalnik Opolski", 1, 1966, p. 46–67.
- Tyszkiewicz J., *Geografia historyczna. Zarys problematyki*, Warszawa 2014.
- Vidal de la Blache P., *Principes de géographie humaine*, Paris 1922.
- Warężak J., *Osadnictwo Kasztelanii Łowickiej 1136–1847*, Łódź 1952.
- Wąsowicz J., *Z geografii osiedli wiejskich na Wołyniu*, "Czasopismo Geograficzne", 12 (3–4), 1934, p. 284–298.
- Whitehand J.W.R., *British Urban Morphology: The Conzenian Tradition*, "Urban Morphology", 5, 2001, p. 103–109.
- Witkowski S., *Struktura przestrzenna miasta na przykładzie Radomia*, Warszawa 1967.
- Wojtkowiak S., *W sprawie występowania owalnic w ziemi łęczyckiej w średniowieczu*, "Rocznik Łódzki", 11 (14), 1966, p. 221–237.
- Wróbel T., *Zarys historii budowy miast*, Warszawa–Wrocław 1971.
- Wróblewska G., *Rozplanowanie nowożytnych miast w Wielkopolsce od XVI do końca XVIII wieku*, Warszawa 1977.
- Wrzosek A., *Rozważania nad położeniem i rozwojem przestrzennym miast nadrzecznych*, "Przegląd Geograficzny", 48 (4), 1976, p. 649–655.
- Zaborski B., *O kształtach wsi w Polsce i ich rozmieszczeniu*, Kraków 1926 (Prace Komisji Etnograficznej PAU, 1).
- Zagożdżon A., *Miasta Opolszczyzny. Sieć miast i niektóre procesy osadnicze*, in: *Studia nad przekształcaniami sieci miast województwa opolskiego i ich przestrzennym rozwojem*, red. K. Heffner, Opole 1986, p. 9–42.
- Zagożdżon A., *Morfologia osiedli województwa opolskiego*, in: *Struktury i procesy osadnicze*, red. S. Golałowski, Opole 1971, p. 331–372.
- Zagożdżon A., *Osiadła jako układy liniowe. Struktury i procesy osadnicze*, Wrocław 1971.
- Zagrodzki T., *Regularny plan miasta średniowiecznego a limitacja miernicza*, Wrocław 1962.
- Zagrodzki T., *Zagadnienie proporcji w układach urbanistycznych miast pomorskich*, Wrocław–Kraków 1957 (Studia Pomorskie, 1).
- Zajchowska S., *Owalnica – typ starej wsi między Łabą i wschodnią granicą Pomorza Mazowieckiego*, "Przegląd Zachodni", 9–10, 1950, p. 298–307.
- Zajchowska S., *Pierwotny krajobraz średniowiecznego Szczecina*, "Przegląd Zachodni", 8 (3–4), 1952, p. 598–611.
- Zarębska T., *Przemiany przestrzenne miast polskich w dobie renesansu i baroku*, in: *Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-Wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rosłanowski, Warszawa 1976, p. 217–252.
- Zierhoffer A., *Sur une formule servante à exprimer la dispersion et la concentration absolue de l'habitat rural*, in: *Congrès International de Géographie, Varsovie 1934, Comptes Rendus*, t. 3, Warszawa 1937, p. 410–415. ■

Summary

One of the key traditional scientific avenues of Polish historical geography is reconstruction of the cultural landscape while the studies of the origins and the external and internal composition of the settlement forms are its vital element. The article hereby attempts to summarise the state of the art in the field of historical morphology in Poland, which covers the works on genesis, historical physiognomy, and development of the spatial layouts of the villages and towns. It aims to systematise the scientific achievements so far by identifying the major research directions from a chronological and problem-oriented perspective and indicating the development paths of particular disciplines of historical geography in the foreseeable future. The beginnings of morphological research stem from studies of the influence of legal, political and economic conditions on the spatial layout of villages and towns. The geographical studies on the landscape attempting to determine the role of the environmental factors on the settlement forms also played a key part. However, after the WWII the morphological-genetic works, which scrutinised the process of settlement forms' emergence and the changes in their spatial layout was most commonly represented. Such works were mostly based on source materials in the form of plans confronted with historical written sources. In Polish geohistoriography of towns' and villages' morphology, four basic scientific avenues can be

observed: monographical-regional (aimed at studying particular settlement units or their collection within a particular area), problem-oriented (concentrating on selected planning aspects or particular morphogenetic factors), theoretical-methodological (attempting to understand the entirety of the process of development of spatial layouts via different methods and approaches), and synthetic-typological (aimed at creating comprehensive country-wide overviews and typologies on the basis of comparative studies). As far as morphological works are concerned, there are a number of scientific approaches observable: morphogenetic (i.e. a reconstruction of the overall circumstances of emergence and development of settlement forms), morphofunctional approach (i.e. an explanation of variability of planning forms regarding to the evolution of their socio-economic function), morphostructural (i.e. the study on the planning elements from the perspective of their spatial relations), and morphochorological (attempting to identify the types of spatial systems in time). The analysis conducted for the purpose of the article provides grounds for a conclusion that the state of the art in historical morphology of villages and towns in Poland can be deemed satisfactory, though some of the areas still require some in-depth studies and verification with use of new technological solutions. ■

Keywords: rural forms, urban forms, settlement, morphology, morphogenesis, historical geography, Poland

Tomasz Figlus – lecturer at the Department of Political and Historical Geography and Regional Studies (Faculty of Geographical Sciences, University of Łódź). His main interests are: historical geography of settlement, historical morphology of villages, and research on cultural heritage of rural areas (email: tomasz.figlus@gmail.com)